

Egyházfinanszírozás és fenntarthatóság

Katolikus egyházi gazdálkodás a XVIII-XX. századi Magyarországon

Előadás „A fenntarthatóság ismert és kevésbé ismert aspektusai” c. online konferencián a Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat részeként, a Tomori Pál Főiskolán Budapest, 2022. november 15.

Dr. Lakatos Andor főiskolai tanár, levéltárvezető (KFL)

Ellentmondásos emlékezet, szólások, közhelyek...

- gazdag egyház, egyházi nagybirtokok, palotákban élő főpapok, fejedelmi pompa, „urak a papok”, 20. sz. koncepciók pereinek „valutázós” vádjai

- szegény eklézsia, templom egere, koldulórendek, káplánok csizma nélkül...

Szegény gazdagok vagy gazdag szegények?

Ilyen ellentmondásos, vagy talán inkább összetett lett volna a valóság?

A továbbiakban **a papság jövedelmeinek áttekintésére fókuszálunk** a jelzett időszakban

A forrásokról, hol találjuk az információkat?

Kánonjog (egyházjog) – nagyon szerény mértékben

Állami egyházjog – már sokkal inkább (pl. vallás- és tanulmányi alapok jogi természetéről folytatott viták a 19. században, jelzi az állami szerepvállalás súlyát a témában...)

Egyházi közigazgatás – létező fogalom (nem fából vaskarika) a régi Magyarországon (pl. Dr. Geisz Antal műve több mint ezer oldalon, Temesváron, 1910-ben jelent meg)

Levéltárakban, a megfelelő egyházi szervek iratanyagában – a legváltozatosabb irattípusokban és helyeken, az egyházlátogatási jegyzőkönyvek (vizitációk) és a kapcsolódó kontraktusok fontosak, de a személycserék, a konfliktushelyzetek levelezései is érdekesek lehetnek (gyakran voltak anyagi panaszok a háttérben), 1848-as egyházmegyei zsinatok témája volt stb.

Egyházi Közigazgatás

Írta

Dr. Geisz Antal

A csanádi püspöki hatóság engedelmével

Temesvár
Csanád-egyházmegyei könyvnyomda
1910

Gazdálkodás a felsőbb egyházkormányzati szinteken – főpapság

A „legfelsőbb szintek” hiányoznak: világegyház ill. nemzeti egyház szintjén nincs önálló, külön gazdálkodás

A püspökök (egyházmegyék) szintjén már hangsúlyos, bőven lehet róla beszélni

A főpapok száma jóval nagyobb az egyházmegyék számánál:

Címzetes püspökök (választott püspökök), címzetes apátok és prépostok is főpapok, időnként a püspökhöz hasonló javadalommal

Káptalanok tagjai, a kanonokok is javadalmaztak

Összesen 300-350 fő (20 püspök, 30 címzetes-választott püspök, 120 címzetes apát-prépost, 150-200 kanonok)

Főpapi javadalmak – főkegyúri (királyi) kinevezésekkel

Adományozó a király (kezelő szerv az udvari kamara, az államkincstár)

Az adományozott a főpap (püspök), az egyházmegyének nincs vagyona-gazdálkodása

A javadalom személyre szóló, a főpapi kinevezésben rögzített, halálozás esetén visszaveszi a kincstár

Nincsen költségvetése, felhasználása a javadalmas szándékaitól függ

Kötöttségek: törzsvagyon elidegeníthetetlen, nem terhelhető, végrendelkezés joga a jövedelem felett korlátozott

Felhasználási célok szabadok, területi és tárgyi vonatkozásokban is, sok gyűjtemény, tudományos cél, mecenatúra mögött volt jelen...

A főpapi jövedelmet **időként kiegészítették a főúri-családi jövedelmek** (arisztokrata főpapoknál), ez is része volt a „gazdagságnak”, a beruházásoknak (Eszterházy Károly: a gróf kölcsön adott a püspöknek)

A feudális korban **az egyházi tized is fontos része volt** a jövedelmeknek (1848-as eltörlésével először merül fel a rendszer új alapokra helyezésének igénye)

Egyházi vagyon vagy állami vagyon?

Feudális korban kialakult rendszer él tovább, lényegében 1945-ig – eredete különleges (tiszttséghez kötődő) királyi birtokadomány

A polgári korban egyre több nehézséggel, az állami képviseleti szervek átalakulása miatt (VKM mint főkegyúri jogi aktusokat előkészítő, kegyúri jogokat gyakorló, egyházi alapokat kezelő szerv)

Ki kezelje az egyházi vagyont a modern Magyarországon? – a Katolikus Autonómia álma és csődje (a demokrácia próbája a szabadelvű korszakban)

Állami befolyás a kinevezett személyek válogatása révén is érvényesült (VKM ajánlatok, **kormánypárti főpapság**, 1885-ig minden püspök ott van a főrendiházban, alsópapság gyakran eltérő politikai véleménnyel...)

Az állam szerepe az alsóbb szinteken is jelentős, sok helyen kegyúr (az udvari kamara, majd a VKM, a pénzügyminisztérium, földművelésügyi minisztérium közreműködésével)

„Államosítás” régi, visszatérő jelensége: jezsuiták feloszlatása, II. József és a szerzetesrendek „ritkítása” (a tanulmányi és vallás alapok születése a kincstárban, ez adja majd pl. az egyetem hátterét), 1945-ös földreform, intézmények államosítása

Példa a főpapi hatalom kiegyensúlyozására – a káptalanok helyzete, szerepe

A kanonokok az egyházkormányzati tevékenység meghatározó szereplői a püspökök mellett

A püspöknek fontos ügyekben szüksége volt a káptalan közreműködésére, a kanonokok segítségére

A kanonokok kinevezése főkegyúri jog, nem a püspök nevezi ki munkatársait

A káptalan önállóan gazdálkodik, saját vagyona van, a kanonokok meghatározott rendszer (kulcs) szerint kapják a javadalom jövedelmét

Példa a gazdálkodás rendszerből adódó nehézségeire

A törzsvagyon nem terhelhető, a javadalom (uradalom, gazdaság) fejlesztéséhez kellő hitel nem igényelhető

A hosszú távú tervezés nem jellemző a javadalom személyre szóló (hivatali időhöz kötött) jellege miatt, rövid távon igyekeznek minél nagyobb jövedelemhez jutni

Eltérés az országos gazdálkodási tendenciáktól (pl. az erdő esetében +25% az arány, a szántónál -17%), a püspöki birtokok több mint fele erdő volt (kevesebb munkaerő, jelentősebb haszon), a szántó aránya csak 25%

Igen jelentős számok a római katolikus egyházi birtokok esetében:

- összesen 1.696 ezer kh a 19. sz. végén
- püspöki több mint 709 ezer kh
- káptalani, papneveldei 476 ezer kh
- szerzetesi, apátsági, prépostsági 272 ezer kh
- templomi, lelkeszi 197 ezer kh
- iskolai, tanítói, kántori 41 ezer kh

Alsópapság gazdálkodása – „paptartás”

A plébánosok plébánia-javadalmak élvezői, a kinevezéssel kapják meg a kezelés jogát
(kegyurak jelölési joga, szerepe)

Segédlelkészek-káplánok a plébánosok által eltartott-fizetett személyek

A plébánosok jövedelmei sok összetevőből állnak, **feudális kori kontraktusokban rögzítve**, döntően **a helyi közösség erőforrásaira épülnek**

Vita esetén polgári hatóságok (VKM, bíróságok)

Egyházmegyétől kapott papi fizetés nincsen, legfeljebb fizetés-kiegészítés (kongrua) a segédlelkészek esetében, ill. papi nyugdíjalap a 19. sz. végétől

Plébánosok jövedelme, haszonélvezete

- lakóház megfelelő helyiségekkel, melléképületekkel, udvar és kert
- készpénz a kegyúri vagy egyéb pénztárból
- földbirtok használata vagy haszonbérlete
- természetbeni szolgáltatások
- egyes szolgálmi jogok, temető kaszálása, legeltetés a falu legelőjén, faizás
- **párbér** (kepe, karc járandóság)
- **stóladíjak** (keresztelés, esketés, temetés, avatás, házszentelés stb.)
- **alapítványi összegek kezelése**, misealapítványok díjai
- fuvar szolgáltatás, esetleg lótartási általány
- hitoktatási díjak, esetleg kegyhely üzemeltetés, ottani árusítás, alapítványok

A plébánia-javadalom működtetése

- **Sokoldalú adminisztrációt kívánt**, jelentős teherré vált a lelkipásztori tevékenység mellett (a 19. sz. második felétől)
- Hozzájárult a „hivatalnok-papság” kép kialakulásához, kedvezőtlen megítéléséhez
- A plébániák jövedelmi lehetősége fontos szemponttá vált a plébánosi pályázatoknál
- Nem sikerült átalakítani, modernizálni a rendszert, csak 1945 után lett országosan szabályozott (állami) papi fizetés
- Kiszolgáltatottság, bizonytalanságok, sok vita a „szokásjogok” gyakorlása, értelmezése kapcsán

Összességében

Meghatározóak maradtak a feudális kori alapok a 18-20. században

Az állam szerepvállalása, befolyása mindvégig jelentős maradt (főleg a felső szinteken),
jó példa az állam és egyház elválasztásának nehézségeire, sőt ezen nehézségek egyik oka

Alsóbb szinten a helyi közösség, szokásjog fontossága, megélhetésükön munkálkodó papokkal (kiszolgáltatottság és egymásra utaltság kettősségében)

Egyenlőtlenségek öröklődtek a rendszerben, a megoldás (országos szinten) elmaradt, bár voltak kezdeményezések (Katolikus Autónia ügye, kongrua-fizetéskiegészítés a segédlelkészeknél)

1945 után gyökeres változás, de erős állami kontroll, befolyás (Állami Egyházügyi Hivatal folyósítja a papi fizetéseket, és biztosítja az egyházi szervek-intézmények költségvetési kereteit) – a hívek egyházi adójának szerepe ehhez képest másodlagos maradt